

บทที่ 14

บทสรุป

ในรายงานของโครงการ “ความเสี่ยงในเกษตรพันธะสัญญา ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน : ผลกระทบต่อเกษตรกรรายย่อย ความเชื่อมโยงต่อนโยบายสาธารณะ” เล่ม II นี้ ได้สรุปผลการวิจัยรายพืช/สัตว์ 11 ชนิด คือ 1. มันฝรั่ง 2. มะเขือเทศ 3. ถั่วเหลืองฝักสด 4. ข้าวโพดหวาน 5. ข้าวโพดฝักอ่อน 6. ข้าวโพดเมล็ดพันธุ์ 7. พริก 8. สุกกร 9. ไก่ไข่ 10. ไก่เนื้อ 11. ปลา ได้เก็บข้อมูลเกษตรกรผู้ผลิตในกลุ่มพืชชนิดละประมาณ 60 ราย แต่ในกลุ่มสัตว์มีการเก็บข้อมูลในจำนวนที่น้อยกว่า ในกรณี สุกกร และ ไก่ โดยในกลุ่มผู้เลี้ยงสุกร (แบบรับจ้างเลี้ยง) มีเกษตรกร 25 ราย ผู้เลี้ยงไก่ไข่ 35 ราย ผู้เลี้ยงไก่เนื้อ 25 ราย (แบบประกันราคา 15 ราย แบบรับจ้างเลี้ยง 10 ราย) ในกรณีของผู้เลี้ยงปลาครอบคลุมเกษตรกร 62 ราย ดังนั้นข้อสรุปในกลุ่มสุกร และ ไก่ ข้อสรุปที่ได้ คณะผู้วิจัยมีความมั่นใจไม่มากเท่า พืช/สัตว์ชนิดอื่น เพราะครอบคลุมเกษตรกรจำนวนที่น้อยกว่า รวมเกษตรกรที่เก็บข้อมูลและวิเคราะห์ 589 ราย ข้อมูลเป็นของปีการผลิต 2552/53

นอกจากนั้น คณะผู้วิจัยได้มีการสัมภาษณ์การดำเนินการจากบริษัทธุรกิจเกษตรที่เกี่ยวข้อง โดยจะสัมภาษณ์โดยไม่ใช้แบบสอบถามจาก ผู้บริหารบริษัท พนักงานบริษัทหรือตัวแทนในพื้นที่เกี่ยวกับข้อตกลงที่มีกับเกษตรกร และการให้บริการในด้านต่างๆ โดยได้มีการสัมภาษณ์บริษัทที่เกี่ยวข้องใน กรณี ไก่ไข่ ไก่เนื้อ ประกันราคา ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง สุกกร ถั่วเหลืองฝักสด ข้าวโพดหวาน และ มันฝรั่ง

ในรายงานเล่ม II นี้ ได้แสดงการวิเคราะห์ ระบบการผลิต พื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคมของเกษตรกร และ ข้อตกลงในระบบพันธะสัญญา ความพึงพอใจของเกษตรกร ผลกระทบของพืช/สัตว์นั้นๆ ในระบบเกษตรพันธะสัญญาต่อครัวเรือนเกษตรกร การปรับตัวของเกษตรกรต่อความเสี่ยง การหาต้นทุนผลตอบแทน วิเคราะห์ใช้สถิติพรรณนา โดยหาค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการแจกแจงความถี่ เป็นหลัก ส่วนในด้านความเสี่ยงนั้น ได้วิเคราะห์ความเสี่ยงด้านผลผลิต ราคา และ รายได้ โดยได้ใช้ข้อมูลย้อนหลัง 10 ปี ได้แจกแจงข้อมูลผลผลิตออกเป็น 3 ระดับ คือ สูง ปานกลาง ต่ำ ในด้านราคา มีการพิจารณาราคา ใน 3 ระดับ คือ สูง ปานกลาง ต่ำ รวมเป็นสถานการณ์ 9 สถานการณ์ จากนั้นหาค่าคาดหวังของตัวแปร คือรายได้รวม หรือ ผลผลิต หรือ ราคา ได้จากการประเมินโอกาสของการเกิดขึ้นของเหตุการณ์ และสามารถหาโอกาสเกิดขึ้นสะสมได้ ณ ระดับรายได้รวมต่างๆ กัน

ผลสรุปของโครงการในด้านต้นทุนและความเสี่ยงได้นำเสนอในรายงานเล่ม I ด้วยเพื่อความสมบูรณ์ และได้สรุปไว้ในตารางที่ 14.1-14.3 ในบทนี้ พบว่า การเกษตรระบบพันธะสัญญาได้ลดความเสี่ยงเรื่องราคา แต่ความเสี่ยงด้านผลผลิต และรายได้นั้น ไม่ได้ลดลง พบว่า ในกลุ่มการปลูกพืชในพันธะสัญญามีความเสี่ยงด้านผลผลิตน้อยกว่ากลุ่มเลี้ยงสัตว์ ในด้านผลตอบแทน กลุ่มปลูกพืชในพันธะสัญญา และ กลุ่มการเลี้ยงปลา นั้น ยังพอมีผลตอบแทนที่เป็นบวก แต่การเลี้ยงสุกร ไก่ไข่ และ ไก่เนื้อนั้นถ้าคิดแต่ต้นทุนเงินสด ก็พอยังมีเหลือบ้าง แต่ถ้าคิดค่าโรงเรือน อุปกรณ์ ค่าที่ดิน และ ค่าแรงงานของตนเองแล้วขาดทุน โดยระดับการขาดทุนสูงที่สุดคือ ไก่เนื้อประกันราคา ส่วนสุกร และไก่ไข่ นั้น ถ้าคิดอัตราผลตอบแทนต่อการ

ลงทุน นั้น ก็ยังมีผลตอบแทนที่ยอมรับได้ แต่ ถ้าต้องเสียดอกเบี้ยค่าลงทุน การเลี้ยงสุกรก็ขาดทุน ส่วนการเลี้ยงไก่ไข่ในปี 2552/53 ยังมีกำไร อยู่ แต่ในระยะยาว พบว่า อาจขาดทุนได้เหมือนกัน

ในการเปรียบเทียบผลตอบแทนเหนือต้นทุนผันแปรเงินสดทั้งในกลุ่มพืชและสัตว์จะไม่มีกรณีที่ผลตอบแทนเป็นลบเลย หากพิจารณาในกลุ่มพืชพริกเป็นพืชที่ให้ผลตอบแทนเหนือต้นทุนผันแปรเงินสดสูงที่สุดต่อไร่ ตามด้วยถั่วเหลืองฝักสด ข้าวโพดเมล็ดพันธุ์และ มันฝรั่ง มีผลตอบแทนเหนือต้นทุนผันแปรเงินสดเท่ากับ 5,300-8,200 บาทต่อไร่ มะเขือเทศเป็นพืชที่ให้ผลตอบแทนเหนือต้นทุนเงินสดต่ำที่สุดที่ 2,656 บาทต่อไร่ หากพิจารณาในกลุ่มสัตว์ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยงให้ผลตอบแทนเหนือต้นทุนผันแปรเงินสดสูงที่สุด ตามด้วย สุกรรับจ้างเลี้ยง และไก่เนื้อประกันราคา ในขณะที่ไก่ไข่ และปลาให้ผลตอบแทนเหนือต้นทุนผันแปรเงินสดเป็นบวกเช่นกัน

ตารางที่ 14.1 ค่าเฉลี่ยต้นทุน และผลตอบแทนรายชนิดพืช/สัตว์

ชนิดพืช/สัตว์	หน่วย	จำนวน รายที่ คำนวณ	ต้นทุนผัน แปรเงินสด	ต้นทุนรวม	ค่าเฉลี่ย					
					ผลตอบแทน เหนือต้นทุนผัน แปร เงินสด	ผลตอบแทน เหนือต้นทุน ทั้งหมด	ผลตอบแทน ต่อแรงงาน ครอบครัว (ต่อ คนต่อวัน)	อัตรา ผลตอบแทน ต่อต้นทุนผัน แปรเงินสด	อัตราส่วน ผลประโยชน์ ต่อต้นทุน	อัตรา ผลตอบแทน ต่อสินทรัพย์
มันฝรั่ง	ต่อไร่	66	15,437.61	18,727.38	5,305.97	2,016.20	324.71	34.37	1.11	91.23
มะเขือเทศ	ต่อไร่	60	6,814.70	14,010.90	2,656.80	(4,539.30)	28.79	38.99	0.68	(146.62)
ถั่วเหลืองฝักสด	ต่อไร่	62	8,329.12	11,551.30	8,163.78	4,941.59	490.26	98.01	1.43	197.11
ข้าวโพดหวาน	ต่อไร่	60	4,201.57	6,899.57	3,997.49	1,299.50	313.17	95.14	1.19	31.07
ข้าวโพดฝักอ่อน	ต่อไร่	68	4,087.68	7,108.55	4,508.60	1,487.72	240.65	110.30	1.21	33.47
ข้าวโพดเมล็ดพันธุ์	ต่อไร่	68	5,038.49	8,868.89	7,493.08	3,662.68	408.06	148.72	1.41	99.21
พริก	ต่อไร่	56	19,019.99	30,184.10	20,685.71	9,521.60	303.57	108.76	1.32	334.09
สุกรรับจ้างเลี้ยง	ต่อ 1000	21	1,455.14	2,939.97	1,295.58	(189.24)	117.14	204.06	0.94	3.71
ไก่ไข่	ต่อ 1000	34	2,258.82	2,355.50	366.96	270.29	1,046.68	17.45	1.11	71.58
ไก่เนื้อประกัน	ต่อ 1000	15	38,253.48	39,900.73	549.12	(1,098.13)	(201.30)	3.34	0.97	(4.98)
ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	ต่อ 1000	10		6,895.60	3,058.72	(795.60)	70.27	197.80	0.88	0.74
ปลา	ต่อ กก.	59	52.19	63.90	17.78	6.07	255.40	34.82	1.09	104.30

หมายเหตุ: ตัวเลขในวงเล็บคือค่าติดลบ

ตารางที่ 14.2 สรุปความเสี่ยง (ความแปรปรวน) รายพืช/สัตว์

พืชหรือ สัตว์	สัมประสิทธิ์ความแปรปรวน		
	ผลผลิต	ราคา	รายได้รวม
มันฝรั่ง	0.45	0.21	0.53
มะเขือเทศ	0.78	0.74	0.93
ถั่วเหลืองฝักสด	0.64	0.12	0.53
ข้าวโพดหวาน	0.31	0.16	0.33
ข้าวโพดฝักอ่อน	0.44	0.08	0.46
ข้าวโพดเมล็ดพันธุ์	0.68	0.28	0.4
พริก	1.35	0.40	1.12
สุกร	1.14	0.29	0.27
ไก่ไข่	1.15	0.28	0.31
ไก่เนื้อประกันราคา	1.65	0.1	0.10
ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง	2.18	0.21	0.13
ปลา	0.92	0.2	0.47

ตารางที่ 14.3 ค่าคาดหวังของรายได้หักด้วยต้นทุน และ โอกาสของการขาดทุนเมื่อคิดจากข้อมูล 10 ปี และ ต้นทุนของปี 2552/53

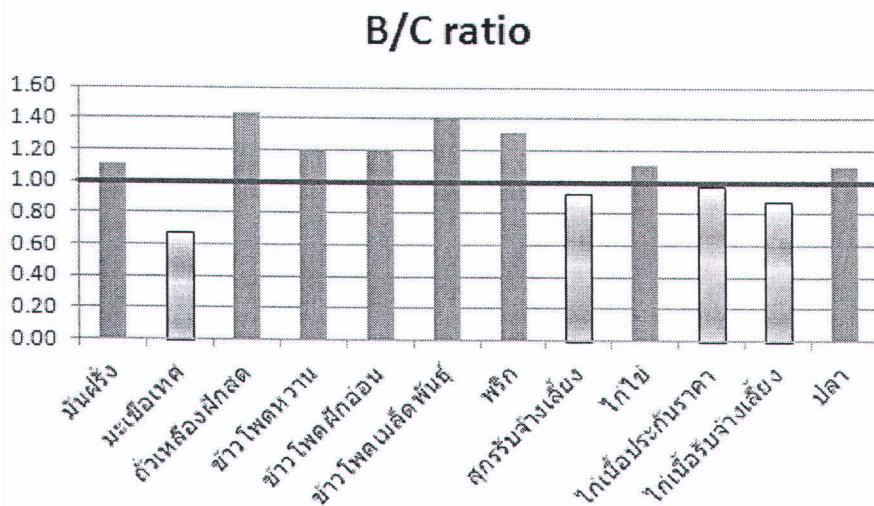
หน่วย	ขนาดการผลิต	ค่าที่คาดหวังของรายได้รวมหักด้วยต้นทุน		โอกาสของการขาดทุน	โอกาสของการขาดทุน	
		หักด้วยต้นทุนผันแปรเงินสดปี 2552/53	หักด้วยต้นทุนทั้งหมดปี 2552/53	ต้นทุนผันแปรเงินสด (ร้อยละ)	ต้นทุนทั้งหมด (ร้อยละ)	
มันฝรั่ง	บาทต่อไร่	5.7 ไร่	3,678	388	48	58
มะเขือเทศ	บาทต่อไร่	2.5 ไร่	7,300	104	39	67
ถั่วเหลืองฝักสด	บาทต่อไร่	4.2 ไร่	7,287	4,065	28	41
ข้าวโพดหวาน	บาทต่อไร่	3.4 ไร่	3,035	337	13	53
ข้าวโพดฝักอ่อน	บาทต่อไร่	3.7 ไร่	4,059	1,038	34	46
ข้าวโพดเมล็ดพันธุ์	บาทต่อไร่	3.9 ไร่	6,024	2,194	20	37
พริก	บาทต่อไร่	1.8 ไร่	61,429	50,265	30	39
สุกร (รับจ้างเลี้ยง)	บาทต่อรุ่น	1,100 ตัว	113,280	(33,718)	0	70
ไก่ไข่	บาทต่อรุ่น	36,000 ตัว	87,672	(955,280)	56	63
ไก่เนื้อประกันราคา	บาทต่อรุ่น	30,000 ตัว	(217,229)	(303,710)	95	100
ไก่เนื้อ (รับจ้างเลี้ยง)	บาทต่อรุ่น	30,000 ตัว	157,653	(44,698)	0	84
ปลา	บาทต่อรุ่น	9,000 ตัว	74,039	37,445	40	49

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บคือค่าติดลบ

การพิจารณาผลตอบแทนต่อแรงงานครัวเรือน 1 คนต่อวัน สำหรับทั้งการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์จากการศึกษาพบว่า กรณีของไก่ไข่เป็นกรณีที่ให้ผลตอบแทนต่อแรงงานครัวเรือนใน 1 วัน สูงที่สุด

ตามด้วย กรณีของถั่วเหลืองฝักสด ข้าวโพดเมล็ดพันธุ์ มันฝรั่ง พริก ปลา ข้าวโพดฝักอ่อน ซึ่งต่างก็มีผลตอบแทนต่อแรงงานสูงกว่าค่าจ้างขั้นต่ำ ส่วนสุกร ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง ไก่เนื้อประกันราคาและมะเขือเทศ มีผลตอบแทนต่อแรงงานต่ำกว่าค่าจ้างขั้นต่ำ ในด้านอัตราผลตอบแทนต่อสินทรัพย์ พบว่า ไก่เนื้อประกันราคา เป็นกิจการที่อาจไม่คุ้มทุน จากการประเมินหลายๆด้าน มีอัตราผลตอบแทนต่อสินทรัพย์ติดลบ ในกรณีไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง และสุกรรับจ้างเลี้ยง ถ้าคิดเพียงต้นทุนเงินสด ดูเหมือนจะมีความคุ้มทุน แต่เมื่อคิดการลงทุนทั้งหมด รวมค่าลงทุนโรงเรือน อุปกรณ์ ค่าแรงงานครอบครัว และค่าเสียโอกาสการใช้ที่ดินแล้ว พบว่าไม่คุ้มทุน และมีอัตราผลตอบแทนต่อสินทรัพย์ ต่ำกว่าอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ คือเพียง 0.74 สำหรับไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง และ 3.71 สำหรับสุกรรับจ้างเลี้ยง ข้อมูลในปี 2552/53 การเลี้ยงไก่ไข่ และปลา ยังมีกำไร และอัตราผลตอบแทนต่อสินทรัพย์อยู่ในระดับ ร้อยละ 71.58 และ 104.3 ซึ่งสูงกว่าอัตราดอกเบี้ยเงินกู้

หากพิจารณาอัตราส่วนผลประโยชน์ต่อต้นทุนทั้งในกลุ่มพืชและสัตว์จะมีถึง 4 กรณีที่อัตราส่วนนี้ต่ำกว่า 1 (ไม่คุ้มทุน) คือจากกลุ่มพืช 1 กรณี คือ มะเขือเทศ (0.68) และจากกลุ่มสัตว์ 3 กรณีคือ ไก่เนื้อประกันราคา (0.97) สุกรรับจ้างเลี้ยง (0.94) และไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง (0.88) หากพิจารณาในกลุ่มพืชถั่วเหลืองฝักสดเป็นพืชที่ให้อัตราส่วนผลประโยชน์ต่อต้นทุนทั้งหมดสูงที่สุด คือ 1.43 รองลงมาคือ ข้าวโพดเมล็ดพันธุ์ คือ 1.41 พริก 1.32 ข้าวโพดฝักอ่อน 1.21 และ ข้าวโพดหวาน 1.19 ส่วนมันฝรั่งมีอัตราส่วนผลประโยชน์ต่อต้นทุนสูงกว่า 1 คือ 1.11 ซึ่งต่ำสุดในกลุ่มพืชที่คุ้มทุน ในกลุ่มสัตว์จะเหลือแค่ไก่ไข่และปลา ที่มีอัตราส่วนผลประโยชน์ต่อต้นทุนสูงกว่า 1 (คุ้มทุน) คือเท่ากับ 1.11 และ 1.09 ตามลำดับ (ตารางที่ 14.1) รูปที่ 14.1 แสดงอัตราส่วนผลประโยชน์ต่อต้นทุนในรูปกราฟแท่ง

รูปที่ 14.1 อัตราส่วนผลประโยชน์ต่อต้นทุน (benefit cost ratio) ของการผลิตพืช และ สัตว์ในระบบเกษตรพันธะสัญญา ในปีการผลิต 2552/2553

ผลการวิเคราะห์ความเสี่ยงของพืช และสัตว์ต่างๆในระบบพันธะสัญญาที่ศึกษา พบว่า เกษตรกรมีความเสี่ยงสูง โดยเฉพาะความเสี่ยงด้านผลผลิต ซึ่งอาจเกิดเพราะการจัดการที่ยังไม่ดีนัก หรือ จากภัยธรรมชาติต่างๆ เช่น ปริมาณน้ำฝน หรือ โรค แมลง แต่กลุ่มพืช ยังมีความเสี่ยงด้านผลผลิตต่ำกว่ากลุ่มสัตว์ ยกเว้นในพริก ที่มีความเสี่ยงด้านผลผลิตสูง เช่น มักเกิดโรควุ้นแห่งพริก หรือ แอนแทรกโนส โรคนี้อาจเกิดจาก

เชื่อว่า ลักษณะคือมีการระบาดในช่วงที่มีฝนตกติดต่อกันเป็นเวลาหลายวัน (ตารางที่ 14.2) ทั้งในกลุ่มพืช และกลุ่มสัตว์ โอกาสที่จะขาดทุนมีสูง ดังแสดงในตารางที่ 14.3 ถ้าเป็นต้นทุนเงินสด อาจมีการขาดทุนร้อยละ 15-50 ยกเว้นในการเลี้ยงสุกร และไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง ซึ่งไม่มีโอกาสขาดทุนเงินสด (เพราะบริษัทนำ ปัจจัยการผลิตมาให้) และถ้าเป็นต้นทุนทั้งหมด อาจมีการขาดทุน ถึงร้อยละ 31-70 ส่วนถั่วเหลืองฝักสด และข้าวโพดเมล็ดพันธุ์เป็นพืช 2 ชนิดที่มีความเสี่ยงน้อย คืออยู่ในระดับร้อยละ 40 หรือต่ำกว่า มะเขือเทศ เป็นพืชที่มีความเสี่ยงสูงที่สุดในกลุ่มพืช ทั้งนี้ ข้อมูลระยะยาวของพริก ยังไม่ค่อยสมบูรณ์ ดังนั้นโอกาสในการขาดทุนอาจสูงกว่าที่แสดงในตารางที่ 14.3 นี้ ในกลุ่มสัตว์ ปลาจะเป็นสัตว์ที่เลี้ยงไม่ยาก ลงทุนไม่ค่อย สูง และความเสี่ยงต่ำ เมื่อเทียบกับ สุกร และ ไก่ ถ้าใช้ต้นทุนของปี 2552/53 เป็นตัวกำหนดกำไร โอกาส การขาดทุนต้นทุนทั้งหมดในไก่ไข่ สูงถึงร้อยละ 63 สุกร ร้อยละ 70 ไก่เนื้อรับจ้างเลี้ยง ร้อยละ 84 และไก่ เนื้อประกันราคา มีโอกาสการขาดทุนต้นทุนทั้งหมด แสดงให้เห็นถึงภาวะต้นทุนสูงของผู้เลี้ยงสุกร และ ไก่ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนี้ในอนาคต การเลี้ยงสุกร ไก่ไข่ และ ไก่เนื้อ จะมีปัญหามากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งอาจอธิบายการเป็น หนี้สินของเกษตรกรที่เพิ่มพูนขึ้นตามลำดับ

เกษตรกรผู้ทำเกษตรพันธะสัญญาโดยเฉพาะในกลุ่มพืช โดยทั่วไปราวร้อยละ 50-80 ของเกษตรกร มีทัศนคติที่ดีต่อการทำการเกษตรในระบบนี้ ส่วนใหญ่จะกล่าวว่า การผลิตในระบบนี้ ให้รายได้มากกว่า การเกษตรทั่วไป มีตลาดรองรับที่แน่นอนและไม่ต้องใช้เงินลงทุนเองและหาปัจจัยการผลิตง่าย เกษตรกร ร้อยละ 60 มองว่าเป็นพืชที่ให้ผลตอบแทนเชิงบวกต่อสังคมในแง่การสร้างรายได้ให้คนในหมู่บ้าน เป็นการ กระจายรายได้ ลดการย้ายถิ่นฐานของเกษตรกร เกษตรกรน้อยรายที่จะระบุว่า มีผลกระทบด้านลบต่อสังคม เกษตรกรส่วนใหญ่มีความพึงพอใจข้อกำหนดในสัญญา ระดับปานกลางถึงมาก ทั้งในเรื่องประสิทธิผลใน การสื่อสารของบริษัท หรือ นายหน้า กับเกษตรกร ด้านปัจจัยการผลิตด้านข้อกำหนดของสัญญา ความ แปรปรวนของเทคโนโลยีและคุณภาพผลผลิต ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ยังมีเกษตรกรในกลุ่มปลูกพืชชาวร้อยละ 18-35 ที่ระบุว่าเกษตรพันธะสัญญาให้ผลทางลบกับรายได้ด้วย หลายประเด็นที่ต้องการให้บริษัทปรับปรุง การทำงานกับเกษตรกร ส่วนใหญ่ เป็นการรับความเสี่ยงร่วมกัน ในกรณีที่เกิดภัยพิบัติ หรือภัยธรรมชาติ ส่วนด้านผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เกษตรกรในกลุ่มพืชร้อยละ 10-20 จะระบุว่า มีผลกระทบด้านลบต่อ สิ่งแวดล้อม เช่น ดินเสื่อม สารพิษตกค้าง มลพิษทางน้ำ เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกัน ร้อยละ 15-35 ระบุว่า มีผลกระทบด้านบวกต่อสิ่งแวดล้อมเช่นกัน เช่น มีการบำรุงดิน ใช้ซากลำต้นทำปุ๋ย หรือใช้เป็นอาหารสัตว์ ได้ เป็นต้น เกษตรกรที่อาจมีปัญหาในการผลิตในปีใดปีหนึ่ง ก็จะไม่เลิกปลูกพืชเหล่านี้ง่ายๆ เพราะโดยส่วน ใหญ่แล้ว ยังต้องการรักษาสัมพันธ์กับนายหน้า หรือ บริษัทเอาไว้ นอกจากนี้ยังมีหนี้สินติดพันอยู่ การเลิก ปลูกจะต้องนำเงินมาใช้หนี้เจ้าหนี้ก่อน ซึ่งเกษตรกรมักไม่มีเงินใช้หนี้ จึงต้องปลูกพืชเกษตรพันธะสัญญา ต่อไปโดยใช้เครดิตสินเชื่อกับบริษัท หรือนายหน้าเดิม

สถานการณ์ในเกษตรกรผู้ทำเกษตรพันธะสัญญาในกลุ่มสัตว์จะแตกต่างกันบ้าง โดยทั่วไปราวร้อยละ 65-90 กล่าวว่า การผลิตในระบบนี้ ให้รายได้มากกว่าการเกษตรทั่วไปและมีตลาดรองรับ แต่ใน ขณะเดียวกัน เกษตรกรร้อยละ 36-46 ของผู้เลี้ยงสุกร ไก่เนื้อ และปลา ระบุว่าอาจมีผลกระทบด้านลบกับ รายได้ เกษตรกรร้อยละ 26-65 มองว่าเป็นพืชที่ให้ผลตอบแทนเชิงบวกต่อสังคมในแง่การสร้างรายได้ให้คน

ในหมู่บ้าน ทำให้มีการร่วมมือกัน สามัคคีกันในหมู่บ้าน มีการรวมกลุ่มของเกษตรกร มีการจ้างงาน เกิดการกระจายรายได้ มีการบริจาคเงินและสิ่งของในหมู่บ้าน ลดการย้ายถิ่นฐาน เป็นต้น ขณะเดียวกันเกษตรกรผู้เลี้ยงสุกร และ ไก่ ร้อยละ 30-40 ระบุว่ามีผลกระทบด้านลบต่อสังคมเกษตรกร เช่น การเกิดกลิ่นรบกวนเพื่อนบ้านทำให้เพื่อนบ้านรังเกียจ ไม่มีเวลาร่วมงานชุมชน คุณภาพจิตใจแย่จากการเป็นหนี้สิน เป็นต้น ส่วนด้านผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เกษตรกรในกลุ่มสัตว์ร้อยละ 30-50 จะระบุว่า มีผลกระทบด้านลบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การก่อให้เกิดกลิ่นเหม็น แมลงวันรบกวน และน้ำเน่าเสีย เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกัน เกษตรกรผู้เลี้ยงสุกร และ ไก่ ร้อยละ 7-20 ระบุว่า มีผลกระทบด้านบวกต่อสิ่งแวดล้อม เช่น สามารถมีไบโอแก๊สใช้ในครัวเรือน สามารถใช้มูลสัตว์เป็นปุ๋ยแก่พืช เกษตรกรผู้เลี้ยงปลาร้อยละ 27 ระบุว่า มีผลกระทบด้านบวกต่อสิ่งแวดล้อม เช่น มีการรักษาสีสิ่งแวดล้อม แหล่งน้ำ และทำให้ปลาในธรรมชาติได้อาหารกิน เป็นต้น ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นในกรณีการเลี้ยงสัตว์ มีทั้งผลด้านบวกเกิดขึ้น ในขณะที่เกิดผลด้านลบในระดับสูงเช่นกัน ซึ่งต่างจากกรณีของกลุ่มพืชที่มีผลด้านบวกมากกว่าผลด้านลบที่ชัดเจนกว่า

เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่ และปลา มีความพึงพอใจข้อกำหนดในสัญญา ระดับปานกลางถึงมาก กลุ่มผู้เลี้ยงสุกร จะมีความพึงพอใจในระดับปานกลาง มีหลายประเด็นที่เกษตรกรต้องการให้บริษัทปรับปรุงการทำงานกับเกษตรกร ส่วนใหญ่ เป็นการรับความเสี่ยงร่วมกัน ในกรณีที่เกิดภัยพิบัติ หรือภัยธรรมชาติ เกษตรกรระบุว่า แม้จะเกิดปัญหาในการผลิต แต่เกษตรกรก็ไม่สามารถเลิกเลี้ยงได้ ด้วยเหตุผลด้านการลงทุนที่สูงทำให้เลิกเลี้ยงยากเพราะมีหนี้สินต้องชำระ

ในการผลิตของแต่ละพืช หรือสัตว์ จะพบว่า มีเกษตรกรที่ได้กำไร และ ผู้ที่ขาดทุนปนกันอยู่ ซึ่งขึ้นอยู่กับระดับผลผลิตที่เกษตรกรได้รับ โดยเกษตรกรที่สามารถมีประสิทธิภาพการผลิตดี สามารถทำกำไรและอยู่ได้ ส่วนเกษตรกรที่มีผลผลิตต่ำ จะเสี่ยงต่อการขาดทุนและมีหนี้สินติดพัน การเลี้ยงสัตว์นั้น มีการลงทุนในระดับสูง และสัดส่วนการพึ่งพิงรายได้จากแหล่งเดียวมีสูง ซึ่งการลงทุนในโรงเรือน และอุปกรณ์ต่าง ๆ นั้น เป็นความรับผิดชอบของเกษตรกร ส่วนบริษัทฯ มีการทำสัญญากับเกษตรกรปีต่อปี รุ่นต่อรุ่น ทำให้เกษตรกรขาดความมั่นคงในด้านการคืนทุนของการลงทุน ในกรณีที่มีปัญหาการผลิตระหว่างเกษตรกรกับบริษัท อาจทำให้เกิดการค้างหนี้สินกับธนาคารจำนวนมาก ส่วนในกรณีของพืชนั้น เกษตรกรพึ่งพิงเกษตรกรพันธะสัญญาไม่มาก และมีแหล่งรายได้จากพืชอื่น หรือ อาชีพอื่นมาเสริม ทำให้สถานการณ์ของเกษตรกรที่ทำเกษตรพันธะสัญญาดีกว่า ในกลุ่มสัตว์ อาจกล่าวได้ว่า การเกษตรพันธะสัญญาในกลุ่มสัตว์มีความเสี่ยงสูงกว่า ในกลุ่มพืช

แนวทางการลดผลกระทบจากความเสี่ยงของเกษตรกรพันธะสัญญา ที่สำคัญคือ การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เพิ่มทางเลือกให้เกษตรกร ลดการพึ่งพิงบริษัท และนายหน้า ทั้งด้านเทคโนโลยี ปัจจัยการผลิต สินเชื่อ และ ตลาด ซึ่งในรายงานเล่ม I ได้แจกแจงในรายละเอียด แต่โดยสรุปคือ การเข้ามา มีบทบาทของภาครัฐเพื่อรับทราบปัญหา ส่งเสริมการแข่งขัน สร้างทางเลือก ดูแลการปฏิบัติที่เป็นธรรม ส่งเสริมความเข้มแข็งของเกษตรกร ปรับปรุงกฎหมายรองรับระบบเกษตรพันธะสัญญา และ สร้างระบบประกันภัยผลผลิต ซึ่งอาจประมวลเป็นนโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องได้ นโยบายเหล่านี้ถือได้ว่า เป็น

นโยบายที่ไม่ได้แข่งขันการทำงานกับภาคเอกชน แต่เป็นนโยบายเพื่อสร้างกรอบการดำเนินงานให้มีความเป็นธรรม โปร่งใส และ ลดความเสี่ยงให้เกษตรกรมากยิ่งขึ้น